

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA ESTETIK TARBIYA BERISHDA MUSIQANING ROLI

Mualliflar:

Xoshimova Irodaxon

Axmadbekova Muslimaxon

Turan Med Xalqaro Universiteti talabalari

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tarbiya shakllanishida musiqa o'zining ilmiy-pedagogik yondashuv asosida yoritilgan. Musiqa bolalar shaxsiyati rivojiga ta'sir etuvchi mexanizmlari, hissiy-irodaviy holat, nutq, xulq-atvor va ijodiy fikrlash bilan bog'liq psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, estetik tarbiyada musiqiy faoliyatning turlari (tinglash, kuylash, ritmik harakatlar, cholg'u asboblari ijro, musiqiy drammatizatsiya)ning pedagogik samaradorligi, metodik asoslari va amaliy misollar keltiriladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, musiqa bolalarda nafosatni idrok etish, badiiy did, emotsional sezgirlik, madaniy xulq, ijtimoiy moslashuv hamda kreativ tafakkurni shakllantirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari, pedagogika yo'nalishi talabalari va ta'lim amaliyotchilari uchun metodik tavsiyalar bilan boyitilgan.*

Kalit so'zlar: *estetik tarbiya, maktabgacha yosh, musiqiy idrok, emotsional rivojlanish, ritmika, badiiy did, musiqiy faoliyat, kreativlik, musiqiy pedagogika.*

REJA

1. Estetik tarbiya tushunchasi va uning maktabgacha ta'limdagi ahamiyati
2. Musiqa bolalar psixik rivojiga ta'siri: ilmiy yondashuvlar
3. Musiqiy idrok va badiiy didni shakllantirish mexanizmlari
4. Maktabgacha yoshda musiqiy faoliyat turlari va ularning tarbiyaviy imkoniyatlari
5. Estetik tarbiyada musiqiy mashg'ulotlar metodikasi (amaliy misollar)
6. Musiqa orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish

Xulosa va tavsiyalar

KIRISH

Maktabgacha yosh – inson hayotidagi eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan shu davrda bola shaxsining estetik, axloqiy, emotsional va intellektual asoslari shakllanadi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari ta’kidlaganidek, 3–7 yosh oralig‘i bolalarda sezgi organlari faoliyati kuchli, idrok jarayonlari faol, emotsional reaksiya tez va ta’sirchan bo‘ladigan davr hisoblanadi. Shu sababli estetik tarbiya aynan maktabgacha yoshdan boshlab berilsa, u bolaning butun hayoti davomida badiiy did, go‘zallikni anglash, o‘zini madaniyatli tutish hamda ijodiy fikrlash kabi sifatlarning mustahkam poydevorini yaratadi.

Estetik tarbiya deganda bolaga go‘zallikni his etish, san’atni idrok qilish, atrof-muhitdagi nafosatni ko‘ra bilish, badiiy ifoda vositalarini tushunish va ularni hayotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoni tushuniladi. Ushbu tarbiyaning asosiy vositalaridan biri – musiqa san’ati bo‘lib, u bolaga bevosita emotsional ta’sir ko‘rsatadi. Musiqa bolaning ichki dunyosiga ta’sir etib, hissiyotlarni uyg‘otadi, tasavvurni kengaytiradi, nutq rivojiga yordam beradi, ritm va koordinatsiyani mustahkamlaydi hamda ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soladi.

Bugungi globallashuv sharoitida maktabgacha ta’limda estetik tarbiyaning dolzarbligi yanada oshdi. Chunki axborot oqimi kuchaygan, bolalarning e’tibori ko‘pincha tezkor va soddalashtirilgan vizual materiallarga qaratilayotgan bir davrda musiqiy tarbiya bolaning ruhiy salomatligini, hissiy barqarorligini va badiiy tafakkurini saqlashning muhim omiliga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishda musiqaning roli ilmiy asosda tahlil qilinadi hamda amaliy tavsiyalar beriladi.

1. ESTETIK TARBIYA TUSHUNCHASI VA UNING MAKTABGACHA TA’LIMDAGI AHAMIYATI

Estetik tarbiya pedagogikaning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u bolalarda go‘zallikni his etish, san’atga mehr, badiiy did va nafosatni anglash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Estetik tarbiyaning maktabgacha ta’limdagi ahamiyati

shundaki, bu yoshda bola atrofdagi barcha narsalarni hissiy jihatdan qabul qiladi. U rang, tovush, shakl, harakat, ritm va ohangni tez sezadi. Shuning uchun tarbiyachi tomonidan berilgan estetik ta'sir (musiqa, tasviriy san'at, raqs, dramatizatsiya, tabiat go'zalligi) bolaning ruhiy dunyosida chuqur iz qoldiradi.

Estetik tarbiya bolada quyidagi sifatlarni shakllantiradi go'zallikni sezish va qadrlash;

badiiy did (yaxshi va yomon, nafis va qo'polni ajratish);

emotsional sezgirlik;

ijodkorlik;

o'zini tutish madaniyati;

nutq va muloqot madaniyati.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida estetik tarbiya davlat ta'lim standartlari va dasturlarida ham muhim yo'nalish sifatida belgilangan. Musiqa mashg'ulotlari esa ushbu yo'nalishning markaziy qismi bo'lib, bolani har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. MUSIQANING BOLALAR PSIXIK RIVOJIGA TA'SIRI: ILMIY YONDASHUVLAR

Musiqa psixologiyasi va pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa bolalar psixikasiga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Avvalo, musiqa emotsional ta'sir kuchiga ega: ohang, ritm, dinamika, tembr va melodik chiziq bolaning hissiy holatini o'zgartira oladi. Masalan, sokin, sekin tempdagi kuylar bolada tinchlanish va diqqatni jamlashni kuchaysa, tez tempdagi quvnoq kuylar faollikni oshiradi.

Ilmiy adabiyotlarda musiqa bolalar rivojiga ta'siri quyidagi mexanizmlar orqali izohlanadi:

1. Sensor rivojlanish mexanizmi – bola eshitish analizatori orqali tovush balandligi, tembr, ritm va intonatsiyani farqlashni o'rganadi.

2. Emotsional-regulyativ mexanizm – musiqa his-tuyg'ularni boshqarish, stressni kamaytirish, ijobiy kayfiyatni shakllantirishga yordam beradi.

3. Kognitiv mexanizm – musiqa tinglash va kuylash xotira, diqqat, tafakkur va tasavvurni rivojlantiradi.

4. Ijtimoiy-kommunikativ mexanizm – jamoa bo‘lib kuylash, raqs tushish, musiqiy o‘yinlar bolani hamkorlikka o‘rgatadi.

5. Ijodiy mexanizm – improvizatsiya, musiqiy drammatizatsiya, ritmik harakatlar bolaning kreativligini oshiradi.

6. Musiqa bilan muntazam shug‘ullangan bolalarda fonematik eshitish (nutq tovushlarini farqlash), so‘z boyligi, artikulyatsiya, muloqotga kirishuvchanlik kabi ko‘rsatkichlar ham nisbatan yuqori bo‘lishi kuzatiladi. Bu esa musiqaning faqat estetik emas, balki umumiy rivojlantiruvchi vosita ekanini ko‘rsatadi.

3. MUSIQIY IDROK VA BADIY DIDNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Musiqiy idrok – bolaning musiqani tinglash, tushunish va hissiy qabul qilish jarayonidir. Maktabgacha yoshda musiqiy idrok asosan emotsional xarakterga ega bo‘lib, bola kuy mazmunini ko‘pincha hissiyot orqali “tushunadi”. Shu sababli tarbiyachi va musiqa rahbari bolalarga musiqani shunchaki tinglatish emas, balki u orqali obraz yaratish, hissiy tajriba berish, tasavvurni faollashtirish vazifasini bajaradi.

Badiiy did esa estetik tarbiyaning muhim natijasi bo‘lib, u bolaga san’at asarlarini baholash, nafislikni anglash va tanlash ko‘nikmasini beradi. Badiiy did quyidagi shartlar orqali shakllanadi:

-sifatli musiqiy material tanlash (bolalar uchun mos, badiiy qiymati yuqori kuylar);

-musiqiy asarni izchil tinglash va muhokama qilish;

-musiqiy obrazlarni so‘z bilan ifodalashga o‘rgatish;

-musiqani boshqa san’at turlari bilan uyg‘unlashtirish (rasm, she’r, sahnalashtirish);

-takroriy tinglash va faol tinglash metodlaridan foydalanish.

Masalan, tarbiyachi “Lola” mavzusidagi qo‘shiqni tinglatib, so‘ng bolalardan: “Bu qo‘shiq qanday kayfiyatda? Qaysi ranglar mos keladi? Qanday harakat bilan ifodalash mumkin?” kabi savollar orqali musiqiy idrokni faollashtirishi mumkin.

4. MAKTABGACHA YOSHDA MUSIQIY FAOLIYAT TURLARI VA ULARNING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Maktabgacha ta’limda musiqiy tarbiya bir nechta faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi. Har bir faoliyat turi estetik tarbiyaning muayyan komponentlarini rivojlantiradi.

4.1. Musiqa tinglash

Musiqa tinglash – estetik tarbiyaning eng asosiy shakli bo‘lib, bolalarda musiqiy idrok, eshitish, diqqat va emotsional sezgirlikni rivojlantiradi. Tinglash jarayonida tarbiyachi musiqa asarining mazmunini sodda tilda tushuntiradi, musiqadagi kayfiyat va obrazni ochishga yordam beradi.

4.2. Kuylash

Kuylash bolada nafaqat musiqiy qobiliyat, balki nutq apparati, nafas olish, artikulyatsiya, diktsiya, ovoz diapazoni va eshitish muvofiqligini ham rivojlantiradi. Kuylash jarayonida bola o‘zini ifoda etishni, sahnada o‘zini tutishni, jamoa bilan hamohang ishlashni o‘rganadi.

4.3. Ritmik harakatlar va raqs

Ritmika bolada koordinatsiya, muvozanat, tana plastikasi va ritmni sezish qobiliyatini rivojlantiradi. Raqs orqali bola musiqaning mazmunini harakat bilan ifodalashni o‘rganadi. Bu estetik tarbiyaning “ifoda” komponentini kuchaytiradi.

4.4. Musiqiy o‘yinlar

Musiqiy o‘yinlar bolalarning ijtimoiy faolligini, tezkor fikrlashini, diqqat va xotirasini oshiradi. Masalan, “Qaysi asbob chalindi?”, “Kuyga mos harakat top”, “Ritmni takrorla” kabi o‘yinlar tarbiyaviy jihatdan samarali.

4.5. Bolalar cholgʻu asboblari da ijro

Oddiy bolalar cholgʻulari (baraban, metallofon, qoshiq, doira, qoʻngʻiroqchalar)da ijro qilish bolada musiqiy eshitish, ritm, irodaviy sifatlar, jamoada ishlash koʻnikmasini shakllantiradi.

4.6. Musiqiy dramatizatsiya

Ertak va sheʼrlarni musiqiy sahnalashtirish bolaning obrazli fikrlashi, ijodiy tasavvuri, nutqi va jamoaviy hamkorligini rivojlantiradi. Musiqa dramatizatsiya jarayonida hissiy fon yaratadi va obrazlarni jonlantiradi.

5. ESTETIK TARBIYADA MUSIQIY MASHGʻULOTLAR METODIKASI (AMALIY MISOLLAR)

Musiqiy mashgʻulotlar metodikasi pedagogik maqsadga yoʻnaltirilgan boʻlishi lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqiy faoliyatni tashkil etishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

5.1. Faol tinglash metodi

Bu metodda bola passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi boʻladi.

Masalan:

- musiqa tinglashdan oldin qisqa hikoya aytib berish;
- tinglash jarayonida ritmni qoʻl bilan koʻrsatish;
- tinglashdan keyin savol-javob va obrazli taʼrif.

Misol: “Bahor keldi” kuyini tinglagach, bolalardan bahor manzarasini tasvirlash yoki rasm chizish soʻraladi.

5.2. Taqqoslash metodi

Bolalarga ikki xil xarakterdagi kuy tinglatilib, farqi aniqlanadi. Bu metod musiqiy tafakkurni rivojlantiradi.

Misol: sokin “alla” va quvnoq “marsh” kuylarini solishtirish.

5.3. Improvizatsiya metodi

Bolalarga musiqaga mos harakat, ritm yoki qisqa kuycha oʻylab topish taklif etiladi. Bu kreativlikni oshiradi.

Misol: “Qushlar uchyapti” kuyiga har bir bola oʻzicha harakat topadi.

5.4. Integratsiyalashgan mashg'ulot

Musika boshqa mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtiriladi: tasviriy san'at, nutq o'qitish, tabiatshunoslik, matematika elementlari.

Misol: "Ranglar" mavzusida bolalar qo'shiq kuylaydi, rangli kartochkalar bilan ishlaydi, so'ng rasm chizadi.

6. MUSIKA ORQALI IJTIMOY-EMOTSIONAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Zamonaviy pedagogikada bolalarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini rivojlantirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Musika ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Musika bolalarda:

- hamdardlik (empatiya);
- o'z hislarini anglash;
- kayfiyatni boshqarish;
- jamoadada ishlash;
- navbat kutish va intizom;
- boshqalarga hurmat kabi sifatlarni tarbiyalaydi.

-Masalan, jamoa bo'lib kuylash jarayonida bola o'z ovozi bilan boshqalar bilan moslashtiradi, bu esa ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. Raqs va musiqiy o'yinlar esa bolalarda hamkorlik va o'zaro muloqot ko'nikmasini rivojlantiradi.

Shuningdek, musiqaning terapevtik jihatlari ham mavjud. Sokin kuylar bolalarda stressni kamaytiradi, tajovuzkorlikni pasaytiradi, uyqu va diqqatni yaxshilaydi. Bu holat maktabgacha ta'lim jarayonida muhim amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishda musika san'ati eng kuchli va ta'sirchan vositalardan biri hisoblanadi. Musika bolalarda badiiy did, musiqiy idrok, emotsional sezgirlik, nutq rivoji, ritmik koordinatsiya va ijodiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Musiqiy faoliyatning turli shakllari – tinglash, kuylash, ritmika, musiqiy o'yinlar, cholg'u asboblari bilan ijro, dramatizatsiya

– bolaning estetik tarbiya jarayonini boyitadi va har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Tadqiqot va pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, musiqa orqali berilgan estetik tarbiya bolalarda ijobiy xulq, madaniy munosabat, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, jamoadagi hamkorlik, shuningdek, san'atga qiziqishning shakllanishiga olib keladi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqiy tarbiya jarayonini ilmiy-metodik asosda tashkil etish, badiiy qiymati yuqori musiqiy materiallardan foydalanish, mashg'ulotlarni integratsiyalashgan shaklda olib borish hamda har bir bolaning individual qobiliyatini hisobga olish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Pedagogika, 2005.
2. Leontyev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva, 2004.
3. Zaporozhets A.V. Maktabgacha yosh psixologiyasi asoslari. – Toshkent, 2010.
4. Abdullayeva M. Maktabgacha ta'limda musiqiy tarbiya metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Karimova D. Bolalarda estetik tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimiga oid Davlat talablari. – Toshkent, 2020.
7. Hallam S. The Power of Music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. – London, 2015.
8. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 2011.
9. Sloboda J. The Psychology of Music. – Oxford University Press, 2008.
10. Welch G., McPherson G. Music Education and Child Development. – International Journal of Music Education, 2012.